

Соціально-політичні наслідки інформаційної революції

Алла Сіленко,
доктор політичних наук,
проректор Одеської національної академії
зв'язку ім. О. Попова

У статті розглядається феномен інформаційної революції та її вплив на політичні, культурні, соціальні й економічні зміни в суспільстві. Робиться спроба з'ясувати, з огляду на сучасні соціально-політичні процеси, особливості інформаційного суспільства, виявити позитивні і негативні наслідки його розвитку.

Актуальність теми обумовлюється тим, що дедалі очевиднішою стає перевага інформаційної складової діяльності людей у порівнянні з іншими її формами і компонентами. Розвиток і масове поширення інформаційно-комунікаційних систем у 1980-х роках стало результатом неухильного розвитку технології, який дозволив людині рішуче вторгнутися в цілий ряд незвичних раніше для неї сфер. У розвинутих країнах високі інформаційні технології стають основним джерелом економічного зростання, забезпечують багатогранну взаємодію між людьми, різними соціальними стратами й суспільними структурами, між громадянським суспільством і державною владою.

Інфокомунікаційні технології (ІКТ) стали потужним інструментом масштабних суспільних перемін, що радикально впливають на діяльність демократичних інститутів та їх лідерів. Водночас поки що не тільки не використано повністю можливостей соціального впливу ІКТ, але й не виявлено повною мірою усіх їх імовірних форм і особливостей. Тому, поряд з констатацією високих темпів розвитку ІКТ і масштабністю суспільних змін, що відбуваються в результаті цього, важливо звернути увагу на неоднозначний характер політичних наслідків їх розвитку. Багато в чому нез'ясованим лишається й характер змін, які, в результаті впровадження ІКТ у повсякденне життя, відбуваються у сфері соціальних зв'язків індивіда.

Стає все очевиднішим, що останні десятиріччя ХХ століття стали

переломним рубежем у розвитку світової цивілізації. Глибока модернізація охопила основні сфери життєдіяльності суспільства і держави. Завершується індустріальний період еволюції цивілізації і розпочинається новий – інформаційний, специфічною особливістю якого є опосередкування діяльності людей в основних сферах громадського життя розвинутою інфраструктурою. Ця проблема стала предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених.

Авторами найпомітніших праць, що створили методологічну основу досліджень інформаційного суспільства, є Д. Белл, П. Дракер, Н. Луман, М. Маклюен, М. Кастельс, Ю. Хаяші, Е. Тоффлер, А. Турен. Теорія інформаційного суспільства знайшла розвиток і в розвідках таких відомих вчених, як Р. Катц, Й. Масуда, М. Порат, Т. Стоуньєр.

Проблеми функціонування Інтернету як політичного інституту розглядаються зарубіжними вченими А. Абрамсоном, Ф. Артертоном, К. Орреном, українськими дослідниками С. Кашавцевою, В. Королько, Т. Рудницькою. Впливу Інтернету на політичний процес присвячені праці Е. Коррадо, Х. Рейнгольда, Ч. Фаєрстона. Інтернет як фактор суспільних трансформацій аналізується російськими вченими Г. Вайнштейном, А. Чугуновим. Політично активну роль інформаційних технологій у децентралізації і демократизації життя нинішнього покоління розкривають Дж. Гелбрейт і Ф. Фукуяма.

В науковій літературі політичний розвиток визначається як „наростання здатності політичної системи гнучко пристосуватись до соціальних умов, що змінюються (вимоги груп, нове співвідношення сил і ресурсів влади), при збереженні і збільшенні можливостей для еліт і рядових громадян виконувати свої специфічні функції у справі управління суспільством і державою” [1]. Як свідчить практика, перехід до нової суспільно-політичної системи здійснюється шляхом поєднання елементів традиційної і сучасної організації влади. Тобто, політичному режиму в перехідний період властиве поєднання демократичних інститутів, норм і цінностей з авторитарними.

У зв'язку з цим можна виокремити два типи політичних змін. Один з них характеризується порушенням співвідношення елементів, що забезпечують рівновагу системи і не зачіпають основних структур суспільства і влади. Мається на увазі, що коли, наприклад, відбувається зміна лідерів, уряду, окремих інститутів, то це не означає зміни базових цінностей, норм і способів організації влади. Другий же тип, навпаки, пов'язаний з трансформацією основних елементів системи, базових інститутів, норм і комунікацій, в результаті чого система набуває якісно нового стану.

З наведеного визначення політичного розвитку видно, що основним його змістом є підвищення адаптованості політичної системи до нових соціальних вимог на основі раціоналізації її будови й організації, що

можливо за умови зростаючої диференціації структур і функцій органів управління.

Як відомо, у громадян демократичного суспільства інтереси численні, різноманітні й диференційовані. Отже, політична система має бути спроможною задовольняти інтереси соціальних груп, становище яких може змінюватися через територіальні переміщення, у зв'язку із зростанням рівня освіти, поліпшенням професійної підготовки тощо. Відтак, політична система повинна створювати необхідні канали для артикулювання й агрегування соціальних потреб, тим самим розширюючи можливості діяльності груп інтересів, політичних партій і т. д. Політична система має також забезпечувати й технічні засоби артикулювання та агрегування інтересів суспільства, ефективно використовуючи можливості, що відкриваються завдяки бурхливому розвитку ІКТ. У зв'язку з цим підвищується значення компетентності політичних еліт, від здатності яких використовувати консенсусні, правові, інформаційні технології урядування залежить, без перебільшення, успіх демократичних реформ.

У порівнянні з іншими видами суспільної діяльності, політика особливо потребує засобів інформаційного обміну, встановлення і підтримання постійних зв'язків між її суб'єктами, оскільки її, політику, неможливо уявити без опосередкованих форм спілкування та спеціальних засобів зв'язку між різними носіями влади, а також між державою і суспільством.

З огляду на те, що політика є колективною, складно організованою, цілеспрямованою діяльністю, спеціалізованою формою спілкування людей для реалізації групових цілей та інтересів, що зачіпають усе суспільство, можна зробити висновок, що це припускає їх обов'язкове усвідомлення розділеними в просторі членами колективу (держави, нації, групи, партії тощо) і координацію діяльності людей та організацій. А цього можна досягти тільки при безпосередній контактній взаємодії громадян за допомогою спеціальних засобів передачі інформації, що забезпечують єдність волі, цілісність і єдину спрямованість дій безлічі людей.

Проблеми політичного розвитку країн у перехідних умовах знайшли відображення в теорії модернізації, що є, за В. Пугачовим і О. Соловйовим, сукупністю різних схем і моделей аналізу, які розкривають динаміку подолання відсталості традиційних держав. Відзначаючи безліч підходів до опису перехідних процесів, слід зауважити, що в них є і спільне: усі вони визнають нерівномірність суспільного розвитку, а також необхідність перетворення (модернізації) відсталих країн на країни індустріальні (постіндустріальні).

Як відомо, після Другої світової війни інтерес західних країн до країн бідних базувався на двох основних факторах: 1) прибутках, видобутку сировини і пошуку нових ринків; 2) впевненості в тому, що масована фінансова і технічна допомога перетворить відсталі сільськогосподарські

спільноти на сучасні індустріальні країни. Передбачалося, що економічна і технологічна потуга західних держав викличе такі ж, як і на Заході, зміни в соціальних і політичних системах економічно відсталих країн. Однак з часом з'ясувалося, що погляд на модернізацію як на лінійний рух і послідовне освоєння бідними країнами цінностей і стандартів західної організації влади, відносин держави і громадянина, не виправдали себе. Так, підтверджуючи революційний характер трансформацій, що відбуваються у світі під впливом ІКТ, доводиться констатувати, що ці трансформації в сучасному світі проходять дуже нерівномірно. Варто відзначити й неоднакову схильність до інформаційної революції як окремих країн і регіонів, так і певних соціальних прошарків населення. Якщо, з одного боку, чуємо досить оптимістичні прогнози щодо перспектив суспільного розвитку, пов'язаних з інформаційною революцією, то, з іншого боку, все частіше лунають тривожні застереження про так званий цифровий розрив (digital divide) між тими, хто користується благами „світу інформаційних технологій”, і тими, хто перебуває за його межами [2].

З огляду на фактори, що ускладнюють проблему „digital divide” (низький матеріальний рівень життя у країнах, що розвиваються; відставання цих країн у забезпеченні комунікаційною інфраструктурою; низький рівень освіченості населення і, як наслідок, брак необхідних для розвитку та використання інфокомунікаційних технологій кваліфікованих фахівців; мовний бар'єр: майже 80 % веб-сайтів і 96 % комерційних сайтів – англомовні), можна зробити висновок, що в найближчі роки інформаційне суспільство для одних країн стане реальністю, а для інших – лише орієнтиром розвитку.

Слід мати на увазі й двоїстий, суперечливий вплив інформаційної революції. З одного боку, високий освітній рівень населення сприяє швидкому, але здебільш поверховому прилученню до цінностей політичної культури участі. З іншого боку, західна модель соціальної поведінки, що виражається в таких цінностях, як приватна власність, правова держава, для значної частини населення є абстрактною, не засвоєною в процесі соціалізації, оскільки їй бракує діяльнісно-активної орієнтації особистості, психології раціонального оптимізму і підприємницьких традицій. Так виникають проблеми психологічної і моральної прийнятності політичної модернізації, що сприймається не як національний розвиток, а як іноземний (чи космополітичний) вплив.

Та все ж інтенсивність розвитку і глобальне поширення електронних мережевих комунікацій, їх вплив на культурні, соціальні, економічні і політичні зміни в суспільстві дають підстави оцінювати останні як такі, що мають революційний, епохальний характер, відкривають нову еру в історії людської цивілізації. Коли прихильники постіндустріальної теорії наголошують на радикалізації технічних нововведень, то завжди, як

приклад, нагадують про розвиток інформаційних технологій. Аналізуючи період 1940 – 1970 років, вони відзначають, що зміна поколінь комп'ютерної техніки і перехід від одного технологічного вирішення до іншого, досконалішого, відбувається із зростаючою швидкістю: розгортання інформаційної революції не тільки від трьох до шести разів вище від темпів розвитку технологій використання енергії, але й має тенденцію до постійного прискорення.

Ще однією ознакою прискорення технічного прогресу є швидке скорочення часу між винаходом нового процесу і початком його використання в масовому виробництві: якщо людству потрібно було 112 років для освоєння фотографії і 56 років для організації широкого використання телефонного зв'язку, то відповідні терміни для радара, транзистора й інтегральної мікросхеми складають 15,5 і 3 роки [3].

Інформаційно-комунікативну революцію футурологи пророкували ще в 1960 – 1970 роки. Так, А. Тоффлер у книзі „Третя хвиля” прирівняв за значущістю наслідки винаходу нових інформаційних і комунікативних технологій до таких епохальних процесів, як Неолітична (Аграрна) Революція й Індустріальна Революція [4].

Однак, якщо для здійснення аграрної революції потрібно було тисячу років, а промислова революція тривала понад сто років, то інформаційна революція бурхливо розвивається буквально в останні десятиліття. Аналіз стратегічних показників, що з'являються в пресі, і фактів реального життя свідчить, що характерною рисою цього періоду став безпрецедентний за темпами розвиток, насамперед у країнах – лідерах світового господарства, сучасних інформаційних технологій (ІТ), що включають нові засоби зв'язку й опрацювання інформації та комунікації. У цьому контексті закономірно постають питання, що стосуються реальних масштабів і основних факторів зазначеного процесу.

Наприклад, чи призвів прогрес інформаційних технологій, як вважають деякі дослідники (зокрема, Дж. Делонг, Д. Куа), до формування в розвинутих країнах істотного за масштабами сегмента так званої інноваційно-інформаційної (knowledge-based) чи „нової економіки”? Виникають і бурхливо розвиваються нетоварні інформаційно-фінансові ринки: ф'ючерсів, форвардів, страхові, інвестиційні, валютні, які, у багатьох випадках, за обігом перевершують традиційні товарні ринки. Відбувається „дематеріалізація” грошей: вони відриваються від свого матеріального носія і стають електронними. В економічній літературі навіть з'явився спеціальний термін – „інформаційна економіка”, „економіка, заснована на знаннях”, у якій головним виробничим ресурсом стають знання та інформація.

Як відзначив Л. Туроу, знання стає новим джерелом багатства, чого ніколи не було раніше [5]. На думку Д. Белла, поділ населення на приналежних і не приналежних до вищого соціального прошарку – носія

знань, статус якого визначається не майновим станом, а інтелектуальним потенціалом, здатністю генерувати нове знання, перетворюється на одну з найгостріших проблем західного світу [6]. З розвитком інформаційної економіки виникла об'єктивна можливість соціальної переорієнтації і гуманізації виробництва та переходу від його техногенного до антропотехногенного типу, при якому панівним способом життєзабезпечення стає використання інтелектуальних здібностей людини. Людина, людський фактор з рядового, хоч і важливого елемента індустріальної економіки, стає найважливішим фактором економіки інформаційної. Стало остаточно зрозуміло, що людина і її праця – вихідне економіки.

Що інформаційна революція впливає на різні сфери життєдіяльності суспільства – економічну, соціальну, політичну, культурну – факт безперечний. Як пише А. Гір, „ми навіть не помітили, наскільки нові інформаційні технології змінили і нас самих, і наші умови життя. Чим більший обсяг інформації ми використовували, тим більше нас цікавила тільки інформація про світ, але не досвід безпосереднього спілкування з ним. Чим далі, тим більше тяжіли ми до винайдення нових способів одержання опосередкованої інформації, що вимагають усе більш і більш ускладнених пояснень” [7].

У сфері економіки вплив інформаційних технологій простежується у двох аспектах: 1) у різкому зниженні цін на товари і послуги, пов'язані з сучасними технологіями; 2) у безпрецедентно швидкому поширенні інформаційних технологій як у виробничих системах, так і у сфері побутової. Так, відомий американський дослідник Дж. Делонг вирахував, що протягом життя одного покоління (1970 – 1990 роки) ціна комп'ютерів (і напівпровідників) знизилася більш ніж у 10 тисяч разів – у середньому за рік на 30 – 40 % [8].

З початком останнього десятиріччя XX століття понад 40 % нових капіталовкладень у виробництво й устаткування було зроблено у сфері інформаційних технологій (комп'ютери, фотокопіювальна і факсимільна апаратура тощо), що удвічі більше, ніж десять років тому. Колишній міністр фінансів США У. Блюменталь 1988 року так оцінював це явище: „Інформація почала розглядатися як ключ до сучасної економічної діяльності – базовий ресурс, що має сьогодні таке ж значення, яке в минулому мали капітал, земля і робоча сила” [9].

Зміни в економічній сфері тісно пов'язані з соціальними змінами: в результаті революції в галузі телекомунікацій, на думку багатьох дослідників, рано чи пізно усі працюватимуть в об'єднаних у єдину мережу невеликих „віртуальних” корпораціях: фірми скорочуватимуться, зберігаючи лише свою „основну спеціалізацію”, а для інших видів робіт, включаючи й замовлення на постачання сировини і матеріалів, надання бухгалтерських послуг та організацію збуту продукції, будуть

підряджатися дрібні фірми, розміщуючи замовлення через волоконно-оптичні лінії зв'язку. Передбачається, що саме мережі дрібних фірм, а не великі ієрархічні структури і стихійні ринки, стануть у майбутньому, завдяки потужному наступові електроніки, магістральним шляхом розвитку. „З розвитком могутніх засобів зв'язку надійна і точна інформація витіснить ненадійну, чесні і працьовиті працівники перестануть зв'язуватися із шахраями і нахлібниками, розпочнеться добровільне єднання людей в ім'я загального блага” [10].

А от яким бачать майбутнє західні вчені, що прогнозують соціальні зміни, викликані розвитком мережевих засобів зв'язку.

На думку футурологів:

1) очікується немасовість засобів інформації, в результаті чого телебачення втратить частину зорової аудиторії, зате популярними стануть радіостанції. Газети втратять як вплив на читачів, так і прибуток від рекламодавців;

2) збільшення кількості баз даних, що стосуються життя пересічного громадянина, може стати причиною втрати людиною індивідуального, приватного життя й особистої свободи. Водночас не можна не враховувати, що завдяки цим цифровим „відбиткам пальців” можна швидко збирати величезну кількість даних медичного, демографічного, політичного і соціального характеру, відшукувати й затримувати злочинців, здійснювати контроль над епідеміями тощо;

3) у зв'язку з тим, що передача і відтворення всіх різновидів інформації коштує досить дешево, з'являється спокуса перекручувати деякі дані. Так, комп'ютерне редагування дає можливість робити зміни і в цифрових, і в текстових даних, а також в аудіо- і відеоданих. Отже, гарантувати вірогідність інформації вже неможливо. Стає проблематичним і визначення права власності й інтелектуального авторства;

4) розвиток мережевих засобів зв'язку розширює можливості кримінальних структур. Шкода від комп'ютерних злочинів оцінюється в мільярди доларів. І хоча у пересічного громадянина через нерозуміння не викликають тривоги факти розкрадання у великих корпораціях, покривати втрати доводиться саме йому, оскільки він більше платитиме за вироблену продукцію;

5) хоч засоби зв'язку мали б полегшувати доступ до інформації, однак насправді так є не завжди. Як відомо, цінні чи ні банки даних іноді стають предметом купівлі-продажу, але висока вартість робить їх недоступними для небагатих фізичних осіб;

6) мережеві засоби зв'язку породили нові форми ізоляції людей. Так, особи, що не володіють навичками користування сучасними засобами зв'язку, стають неконкурентоспроможними на ринку праці. Згодом розрив між освіченими людьми, що мають практичні навички, і тими, хто їх не має, поглиблюватиметься;

7) засоби зв'язку прискорюють темпи політичних змін. Так, міжнародна преса одержала інформацію про студентські заворушення в Китаї за допомогою факсів;

8) вийшовши за межі національних кордонів, інформація змінить політичні структури, викличе зміни в корпоративних, релігійних і культурних організаціях;

9) мережеві засоби зв'язку дозволяють переказувати електронним способом величезну кількість грошей на будь-яку відстань;

10) значна частина американських робітників могла б виконувати свою роботу, не виходячи з дому, за допомогою персональних комп'ютерів. Телепраця має як позитивні, так і негативні аспекти. З одного боку, зменшуються транспортні й енергетичні витрати, підвищується суспільна стабільність, бо „надомники” залишаються у своїх помешканнях навіть тоді, коли змінюють роботу; поглиблюються емоційні зв'язки між домашніми, сусідами. З іншого боку, телепраця не збігається з інтересами великої кількості робітників, оскільки корпорації укладають контракти на офісну й іншу роботу вдома, загострюючи проблеми медичного страхування і пенсійного забезпечення. Занепадає міське життя, тому що з офісу робота переїжджає „на дім”, міська біднота позбавляється можливості знайти роботу; зростає навантаження на сімейні відносини, в результаті чого збільшується відчуження між людьми, позаяк працівники втрачають можливість спілкуватися так, як у офісі;

11) в результаті бурхливого розвитку мережевих засобів зв'язку скорочується особистісне спілкування. На думку Л. Віннера, це спричиняє деградацію суспільного життя;

12) політичне, сімейне життя і мистецтво підпадають під диктат інформаційних технологій. Мережеві засоби зв'язку вже нині визначають користувачів та їх потреби шляхами, що точно відповідають механічним засобам наявних мереж [11].

Аналізуючи особливості впливу інформаційної революції на політичну сферу, можна відзначити, що політично значимі проблеми, які виникають у результаті інформаційно-комунікативної революції, дуже різні і внутрішньо суперечливі. Так, швидкий розвиток електронної комерції і виникнення у зв'язку з цим мільйонів нових робочих місць входить у суперечність із традиційними практиками й інструментами державного регулювання економіки. Нові форми і методи самоорганізації громадянських ініціатив, правозахисної та екологічної активності приваблюють і терористичні організації та транснаціональні кримінальні синдикати. Наслідком свободи вибору, що відкрилася, та самореалізації у віртуальному просторі став занепад моральних засад суспільства. Створення нових високоефективних систем управління транспортом, енергосистемами, інфраструктурою життєзабезпечення висуває питання про зростаючу залежність і уразливість людської спільноти від

випадкових чи навмисних збоїв устаткування і програмного забезпечення. Ці та інші проблеми характеризують політичний вимір глобальних комунікацій у тій мірі, в якій вони вимагають нових підходів у сфері політичного регулювання, непростих публічних рішень, спільних зусиль громадських і державних інститутів на національному та міждержавному рівнях.

Політичні наслідки електронної експансії не можуть оцінюватися однозначно. З одного боку, одержують широке поширення (у тому числі й у рамках прикладних теорій) ідеї та образи digital policy, digital democracy, digital political space, у яких знаходять реальний розвиток e-commerce, становлення масового і мережевого суспільства, глобалізація та інші аналогічні процеси. З іншого боку, усе голосніше пророкується неминучість надцентралізації влади, монополізації інформаційного простору, контролю над індивідуальною свідомістю, тотального використання маніпулятивних і індоктринальних методів, посилення культурного імперіалізму й укорінення медіакратії (знищення в найближчому майбутньому всіх історичних завоювань демократії). Як вважає дехто з дослідників, за нинішнім станом комунікацій зачався якийсь злий намір щодо „навмисного заміщення слабких культур сильнішими” або ж встановлення „інформаційно-фінансового тоталітаризму” [12].

Нинішня епоха породжує інші залежності й інші принципи взаємодії влади, індивіда і суспільства. На місце одних структур і процесів приходять інші – при збереженні базових позицій ключових суб'єктів, форм символізації тощо. В результаті створюється новий алгоритм формування простору політичної влади: маси – стандарти масової культури – культурні основи ідентифікації громадян – інформаційні нагоди – політична рекламістика – когнітарії (фахівці з управління інформаційними процесами) – політичний сценаріо-менеджмент – електронні ЗМІ – масове суспільство/державна влада – медіакратія. Важливо підкреслити, що політичні контакти, котрі встановлюються в такий спосіб, часто спорадичні: громадяни вступають у взаємодію з владою переважно в межах конкретних політичних проєктів, які викликають у них індивідуальну мотивацію участі [13].

За справедливим зауваженням П. Норріса, діяльність сучасних ЗМІ як найважливіших агентів інформаційного простору породжує три базові ефекти, котрі забезпечують прямиий зв'язок між нею і „рівнем громадянської свідомості” населення: „ефект вибору” (можливість вільного вибору джерел інформації), „медіаефект” (зацікавленість людей у політичній і громадянській участі залежно від політики новин ЗМІ) і, нарешті, „ефект взаємодії” (інтерактивний характер спілкування громадян і ЗМІ, що сприяє виникненню стійкої залежності між одержанням інформації та визначенням політичної громадянської позиції)

[14]. При цьому розмаїтість і щільність інформаційного плину в сучасних спільнотах такі, що для політичної ідентифікації громадян цілком вистачає навіть інформації, що виходить з неякісних („жовтих”, таблоїдних) друкованих та електронних ЗМІ. Здійснення громадянином повсякденних політичних функцій не пов’язується з одержанням ні спеціалізованої, ні дозованої інформації, ні інформації штучно вибудованої.

Можна не погоджуватися з висновком П. Норріса про безумовний взаємозв’язок між інформатизацією і політизацією населення. Більше того, є серйозні підстави думати, що в сучасних умовах інформаційний плин стимулює скоріш індивідуалізацію, ніж політизацію соціального життя особи [15]. Однак, у будь-якому випадку, очевидно, що теперішня інформаційна ситуація не тільки не руйнує, але й припускає здатність громадян обирати (відповідно до їх культурних уподобань) потрібну інформацію. Звичайно, типи культури можуть бути різними. Та головне, що саме під впливом такого попиту на інформацію зрештою й вибудовується інформаційний ринок, і саме ця диверсифікованість інформаційного простору дозволяє підтримувати баланс між „супертемами” (нехай і штучно сконструйованими) та приватними інформаційними потребами.

Інтернет є матеріальним носієм того, що Ю. Хабермас називає деліберативним простором – простором громадського життя, у якому обговорюються ідеї, узгоджуються інтереси, відшукуються компроміси тощо. Цей простір не встановлює будь-яких жорстких меж для взаємодій, що відбуваються в ньому, і сприяє формуванню цінностей громадянського суспільства. Нові групи інтересів та окремі особи одержують можливість приєднуватися до процесів ухвалення національних і міждержавних рішень. Завдяки сучасним ІКТ думки індивідів і груп інтернаціоналізуються в режимі реального часу, реакція на ті чи інші події стає відомою негайно. Це створює умови для публічних дискусій у міжнародному масштабі, а також для утворення коаліцій між учасниками політичної гри. Виникає принципово новий рівень політичного діалогу, що у перспективі може призвести до формування „транснаціонального політичного класу”, „транснаціонального громадянського суспільства” і світової громадської думки, з якими державам доведеться рахуватися [16].

Так, новим транснаціональним соціальним рухом став рух антиглобалістський, учасники якого спілкуються переважно в Інтернеті, використовуючи його, зокрема, для планування своїх акцій. Однак антиглобалісти використовують Інтернет не лише для мобілізації однодумців і координації виступів протесту. За його допомогою вони здійснюють хакерські атаки на сайти великих корпорацій і політичних організацій, завдаючи політичним опонентам прямих матеріальних збитків. Так, у червні 1999 року, під час економічного саміту „Великої вісімки” антиглобалісти вчинили понад 10 тисяч хакерських атак на кілька

десятиліття транснаціональних корпорацій [17].

Через Інтернет популяризують свої ідеї і неурядові організації.

Отже, Інтернет став інструментом зв'язку і політичної комунікації. Завдяки йому створюються передумови для зародження нетрадиційних форм політичної організації, включаючи існуючі в кіберпросторі віртуальні „держави”.

Природно, це має як позитивні, так і негативні наслідки, якщо врахувати, що інформаційно-комунікаційні технології можуть використовуватися терористами й екстремістами.

Екстремісти різного ґатунку (неонацисти, скінхеди, расисти, релігійні фанатики) використовують Інтернет як ефективний засіб активізації своєї діяльності, поширення своїх поглядів, вербування прихильників. З моменту появи в Інтернеті першого екстремістського сайту „Штурмовий фронт”, створеного 1995 року Д. Блеком (одним з колишніх лідерів Ку-Клукс-Клану), Всесвітня павутина постійно поповнюється сайтами, що пропагують ідеї насильства, расової і релігійної нетерпимості. Ускладнення глобальних інформаційних комп'ютерних мереж, недостатньо контрольованих через колосальний обсяг даних, удосконалення засобів криптографії і маскуванню значущої інформації в плинні буденних повідомлень дозволило екстремістським організаціям вирішити цілий блок завдань. Насамперед, значно спростилися система керівництва бойовими загонами, процедура адресного набору бойовиків і політичних adeptів. З'явилася можливість, не полишаючи афганських печер Тора-Бора, розміщувати оголошення про вербування виконавців певних акцій, вести переговори з потенційними новобранцями, відфільтровувати підставних співробітників спецслужб, купувати зброю, переказувати гроші для оплати послуг бойовиків, контролювати замовлені операції.

При цьому штаб екстремістів лишається практично невразливим для служб безпеки країни, проти якої готується диверсія. Звичайно, потенційна жертва може, як це вчинили США, розпочати військовий наступ на територію держави, де ймовірно табориться координуючий центр терористів. Але ж і після ліквідації режиму талібів не можна стверджувати, що керівні структури „Аль-Каїди” знищено чи хоча б паралізовано. І потім: навіть країна з військовим бюджетом у 300 мільярдів доларів просто фізично не може собі дозволити великомасштабного вторгнення в усі суверенні держави, запідозрені в приховуванні терористів. Нині розвинені країни так і не знайшли адекватного способу нейтралізації терористичних загроз [18].

Поява електронних мереж створила якісно нові умови і для пропаганди терористами своїх ідей, для їх відкритої полеміки з офіційними державними структурами, для дискредитації і дезавування заяв офіційної влади.

Не слід забувати й те, що з комп'ютеризацією адміністративно-управлінських процесів терористи одержали можливість використовувати у своїх цілях відносно дешеві та доступні методи інформаційно-комп'ютерних диверсій. Поки під удар потрапляють найрозвиненіші країни, де поширено відкриті електронні системи. Це, насамперед, США і Канада, де проживає понад 50 % користувачів Інтернету [19].

Отже, однією з головних рис, що визначають обличчя цивілізації ХХІ століття, є зростаюча потуга інформаційних і комунікаційних технологій, розмаїтість і можливості яких лімітовані лише винахідливістю самої людини. Інформаційні та комунікаційні технології стали, без перебільшення, справжньою рушійною силою світового розвитку. Безперечно й те, що інформація стала реальним соціальним ресурсом. Адже тільки вона здатна допомогти людині адаптуватися до життя в умовах невизначеності, пристосуватися до постійних змін, виробити стереотипи поведінки, що відповідають новим обставинам. Поява новітніх технологій, формування глобальних інформаційних мереж і систем уперше в історії людства відкривають не тільки технічні, але й економічні можливості зв'язати буквально кожного з кожним, об'єднати інформаційні ресурси людської цивілізації і забезпечити доступ до них будь-якій особі. Ці процеси породжують глибокі якісні зміни у всіх сферах людської діяльності. Формується новий тип суспільства – інформаційного.

Найважливішою особливістю інформаційного суспільства є перенесення акценту у виробництві з використання матеріалів на надання послуг, що обумовлює значне зниження видобутку і переробки сировини та витрат енергії. Переважний розвиток „третинного” сектора економіки – надання послуг – істотно змінює питому вагу галузей економіки у формуванні валового національного продукту.

Дослідження співвідношення розвитку Інтернету і демократизації дозволяє зробити висновок, що Всесвітню Мережу варто визнати важливим інструментом політичної мобілізації, котра може спрямовувати політичну активність мас у конструктивне русло, орієнтувати її на зміцнення і розвиток демократії. Безумовно, що інфокомунікаційні технології, зокрема – Інтернет сприяють збільшенню відкритості і транспарентності політичних інститутів і політики в цілому. Важливою особливістю інформаційного суспільства є те, що нові інфокомунікаційні технології дозволяють розширювати права громадян шляхом надання їм доступу до різної інформації; збільшити ступінь їх участі у прийнятті політичних рішень та контролі за діяльністю державної влади; активно творити інформацію, а не тільки її споживати; забезпечувати захист приватного життя тощо.

Але ці блага і переваги не стануть реальністю самі по собі. Потенційна можливість громадян безпосередньо впливати на державну владу

порушує питання про трансформацію нинішніх владних структур і громадянського суспільства. Безперечно, Інтернет відкриває небачені раніш можливості зв'язку і політичної комунікації, створюючи передумови для зародження нетрадиційних форм політичної організації, включаючи й діючі тільки в кіберпросторі віртуальні „держави”. Однак, як засвідчила практика, Інтернет може використовуватися і як інструмент мобілізації в екстремістських цілях, спонукати до національної, релігійної, соціальної ворожнечі. Крім того, необхідно враховувати, що, незважаючи на те, що Інтернет уперше в історії людства забезпечує технічну можливість для масового відкриття інформації, це зовсім не означає такої необхідності.

Отже, варто уникати категоричності щодо того, що Інтернет вносить принципові зміни в діяльність демократичних інститутів. Не можна забувати, що коли, завдяки технології, суспільство стає все прозорішим для влади, то його легше контролювати.

Можна зробити висновок, що Інтернет не стільки сприяє створенню єдиного „глобального світу”, скільки підвищує „елітарність” процесів глобалізації. Як конкретні заходи, спрямовані на подолання цифрової нерівності, варто виокремити сприяння урядів підвищенню кваліфікації громадян і наданню доступу в Інтернет усе більшій кількості людей. При цьому зміст онлайн-сервісу має бути добре продуманим та орієнтованим на всі категорії користувачів, включаючи й представників національних меншин, працездатне населення та людей з обмеженими фізичними можливостями.

Література:

1. **Пугачев В. П., Соловьев А. И.** Введение в политологию. – М.: Аспект Пресс, 1998. – С. 425.
2. **Вайнштейн Г.** Интернет как фактор общественных трансформаций // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. - №7. – С. 22.
3. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Academia, 1999. – С. 28.
4. **Toffler A.** The third wave. N.Y., 1980. – P. 46 - 58.
5. **Thurow L.** Creating Wealth. The New Rules for Individuals. Companies and Countries in a Knowledge-Based Economy. N.Y., 1999. – P. XV.
6. **Белл Д.** Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М., Academia, 1999. – С. 288.
7. **Гор А.** Земля на чаше весов. В поисках новой общей цели / Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Academia, 1999. – С. 567.
8. **Мельянцеv В.** Информационная революция – феномен „новой экономики” // МЭ и МО. – 2001. – №2. – С. 3.
9. **Пильцер П.** Безграничное богатство. Теория и практика

экономической алхимии / Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Academia, 1999. – С. 417.

10. **Фукуяма Ф.** Доверие. Социальные добродетели и созидание благосостояния / Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Academia, 1999. – С. 132.

11. **Каннингэм С. и Портер А.** Сетевые средства связи: двенадцать способов изменить нашу жизнь // Впереди XXI век. Антология современной классической прогностики. – М.: Academia, 2000. – С. 96.

12. **Пугачев В. П.** Информационно-финансовый тоталитаризм: российский эксперимент по американскому сценарию. – Вестник МГУ, сер.12: Политические науки. – 1999. – №4.

13. Там само.

14. **Norris P.** A Virtuous Circle. Political Communication in Postindustrial Societies. – L., 2001. – P. 17 - 18.

15. **Соловьев А. И.** Политический облик постсовременности: очевидность явления // Общественные науки и современность. – 2001. – №5.

16. **Мешкова Т. А.** Социально-политические аспекты глобальной информатизации // Полис. – 2002. – №6. – С. 25.

17. Там само.

18. Там само.

19. **Фельдман Д.** Информационная и национальная безопасность России // Власть. – 2001. – №9. – С. 33.